

**Richard
Dawkins**
**genă
egoistă**

Traducere din engleză și note de
Dan Crăciun

Copyright © 1989 by Richard Dawkins. First published 1976.
Second edition 1989. 30th anniversary edition 2006.
All rights reserved.

© Publica, 2019, pentru ediția în limba română

Toate drepturile rezervate. Nicio parte din această carte nu poate fi reproducă sau difuzată în orice formă sau prin orice mijloace, scris, foto sau video, exceptând cazul unor scurte citate sau recenzii, fără acordul scris din partea editorului.

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

DAWKINS, RICHARD

Gena egoistă / Richard Dawkins ; trad. din engleză și note de Dan Crăciun. – Ed. a 2-a, rev. – București : Publica, 2019

Conține bibliografie
ISBN 978-606-722-339-2

I. Crăciun, Dan (trad.) (note)

57

EDITORI: Cătălin Muraru, Silviu Dragomir

DIRECTOR EXECUTIV: Bogdan Ungureanu

DESIGN: Alexe Popescu

REDACTOR: Doru Someșan

CORECTORI: Silvia Dumitache, George Chiriță

DTP: Florin Teodoru

CUPRINS

Epilog la ediția aniversară, 40 de ani de la prima apariție	7
Introducere la ediția aniversară, 30 de ani de la prima apariție	21
Prefață la ediția a doua (1989)	35
Cuvânt înainte la prima ediție	41
Prefață la prima ediție (1976)	45
1. De ce există oameni?	49
2. Replicatorii	65
3. Helixuri nemuritoare	79
4. Mașina genetică	117
5. Agresiunea: stabilitatea și mașina egoistă	147
6. Înrudirea genelor	181
7. Planificarea familială	213
8. Lupta dintre generații	235
9. Lupta dintre sexe	261
10. Tu îmi dai un deget, eu îți iau toată mâna	301
11. Memele: noii replicatori	337
12. Băieții de treabă termină printre primii	357
13. Gena cu rază lungă de acțiune	405
Note	455
Bibliografie	563
Fragmente din recenzii	579

acest domeniu mai multe decât mine, dăruindu-mi fără zgârcenie sfaturi și sugestii. Glenys Thomson și Walter Bodmer au supus modul meu de abordare a problemelor de genetică unor critici binevoitoare, dar ferme. Mi-e teamă că revizuirile mele s-ar putea să nu-i satisfacă întru totul, dar sper că le vor găsi cât de cât îmbunătățite. Le sunt extrem de recunosător pentru timpul și răbdarea lor. John Dawkins a scrutat cu ochiul său infailibil frazeologia confuză, venind cu excelente sugestii constructive de reformulare a textului. Nu mi-aș fi putut dori un „profan intelligent” mai potrivit decât Maxwell Stamp. Pătrunzătoarele sale observații asupra unor importante fisuri în stilul primei redactări au contribuit considerabil la versiunea finală. Au mai făcut remarci critice constructive asupra anumitor capitole ori mi-au oferit sfaturi competente John Maynard Smith, Desmond Morris, Tom Maschler, Nick Burton Jones, Sarah Kettle-well, Nick Humphrey, Tim Clutton-Brock, Louise Johnson, Christopher Graham, Geoff Parker și Robert Trivers. Pat Searle și Stephanie Verhoeven nu numai că au dactilografiat cu măiestrie, dar m-au și încurajat, părând să facă realmente cu placere. În cele din urmă, doresc să mulțumesc lui Michael Rodgers de la Oxford University Press, cel care, pe lângă utila analiză critică a manuscrisului, a lucrat mult peste limitele datoriei, îngrijindu-se de toate aspectele publicării acestei cărți.

RICHARD DAWKINS

1976

1 | De ce există oameni?*

Viața inteligentă de pe o planetă ajunge la maturitate atunci când îzbutescă pentru întâia oară să priceapă cauza propriei sale existențe. Dacă niște creațuri superioare din spațiu vor vizita vreodată Pământul, prima întrebare pe care și-o vor pune, pentru a evalua stadiul civilizației noastre, va fi: „Au ajuns să descopere evoluția?” Organisme vii au existat pe Pământ, fără să știe de ce, vreme de peste trei mii de milioane de ani înainte ca adevărul să fi mijit în cele din urmă în mintea uneia dintre ele. Numele său este Charles Darwin. Ce-i drept, alții dinaintea lui avuseseră vagi intuiții ale adevărului, însă Darwin a fost acela care a articulat pentru prima oară o explicație coerentă și solidă a cauzelor existenței noastre. Datorită lui Darwin putem da un răspuns concret copilului curios, a cărui întrebare dă titlul acestui capitol. Nu mai suntem nevoiți să recurgem la superstiție atunci când suntem confruntați cu probleme adânci, de genul: Are viața vreun sens? Pentru ce existăm? Ce este omul? Punând această ultimă întrebare, eminentul zoolog G.G. Simpson afirma: „Ceea ce vreau să spun este că toate încercările anterioare anului 1859** de a răspunde acestei întrebări n-au nicio valoare și ar fi mai bine dacă le-am ignora cu totul”.¹

Astăzi teoria evoluționistă poate fi pusă la îndoială tot atât cât și teoria potrivit căreia Pământul se rotește în jurul

* Notele autorului sunt marcate în text prin indicații numerice și se găsesc la sfârșitul volumului; cu asterisc sunt marcate notele de subsol ale traducătorului (n.r.).

** În anul 1859 a apărut lucrarea lui Charles Darwin, *Originea speciilor* (n.t.).

Soarelui, însă ultimele implicații ale revoluției înfăptuite de către Darwin așteaptă încă să fie înțelese în profunzime. Zoologia continuă să fie o specializare universitară minoră și chiar puținii tineri care o aleg drept obiect de studiu iau, de cele mai multe ori, această decizie fără să-i aprecieze profunda semnificație filosofică. Filosofia și disciplinele cunoscute drept „umaniste“ mai sunt concepute, încă, aproape ca și când Darwin n-ar fi existat. Fără îndoială că, în timp, lucrurile se vor schimba. În orice caz, această carte nu urmărește să fie o pledoarie generală în favoarea darvinismului, ci explorează consecințele teoriei evoluționiste într-o anumită direcție tematică. Scopul meu este acela de a examina biologia egoismului și altruismului.

Dincolo de interesul său academic, importanța general umană a acestui subiect este evidentă. El atinge fiecare aspect al vieții noastre sociale, iubirea și ura, lupta și cooperarea, dăruirea și furtul, lăcomia și generozitatea noastră. S-ar putea spune că tratarea unor astfel de teme se găsește în cărți precum *Despre agresiune* a lui Lorenz, *Contractul social* de Ardrey sau *Iubire și ură* a lui Eibl-Eibesfeldt. Păcatul acestor cărți este acela că autorii lor procedează total și absolut greșit, deoarece n-au înțeles cum funcționează evoluția. Ei au făcut presupunerea eronată că, în cadrul evoluției, lucrul important este binele *speciei* (sau al grupului), mai degrabă decât binele individului (sau al genei). Este o ironie faptul că Ashley Montagu îl critică pe Lorenz ca pe un „descendent direct al gânditorilor din secolul al XIX-lea, adepti ai teoriei «naturii cu colți și gheare însângerate»...“ După cum înțeleg eu concepția lui Lorenz despre evoluție, cred că acesta ar fi, în cea mai mare parte, de acord cu Montagu în respingerea implicațiilor faimoasei expresii a lui Tennyson. Spre deosebire de amândoi, eu, unul, cred că „natu-

ra cu colți și gheare însângerate“ rezumă admirabil înțelegerea noastră modernă a selecției naturale.

Înainte de a-mi expune propria argumentare, doresc să explic pe scurt ce fel de argumentare este, precum și ce fel de argumentare nu este. Dacă ni s-ar spune că un bărbat a dus o viață lungă și prosperă în lumea gangsterilor din Chicago, am fi îndreptățiti să ghicim câte ceva despre ce fel de om trebuie să fi fost acel bărbat. Ne-am putea aștepta ca el să fi avut anumite însușiri, precum duritate, un deget iute pe trăgaci și abilitatea de a-și face prieteni fideli. Acestea n-ar fi niște deducții infailibile, dar se pot face anumite inferențe despre caracterul unui om atunci când se știe câte ceva despre condițiile în care acesta a supraviețuit și a prosperat. Teza acestei cărți este aceea că noi, ca și celelalte animale, suntem niște mașini, create de genele noastre. Ca și gangsterii de succes din Chicago, genele noastre au supraviețuit, în unele cazuri timp de mii de ani, într-o lume extrem de competitivă. Acest fapt ne îndreptățește să presupunem că genele noastre posedă anumite însușiri. Voi demonstra că o însușire predominantă, la care trebuie să ne așteptăm în cazul unei gene reușite, este un egoism nemilos. Acest egoism al genei va da naștere, cel mai adesea, egoismului în comportamentul individual. Cu toate acestea, după cum vom vedea, există împrejurări speciale, în care o genă își poate atinge cel mai bine scopurile sale egoiste, adoptând o formă limitată de altruism, la nivelul animalelor privite ca organisme individuale. „Speciale“ și „limitată“ sunt cuvinte importante în fraza anterioară. Oricât de mult am vrea să credem altcumva, iubirea universală și bunăstarea tuturor speciilor laolaltă sunt, din punct de vedere evoluționist, concepte fără sens.

Ajung astfel la prima idee pe care vreau să o formulez în legătură cu ceea ce *nu* este această carte. Eu nu professez o

moralitate bazată pe evoluție.² Eu arăt cum au evoluat lucrurile. Nu spun cum ar trebui să ne comportăm noi, oamenii, sub aspect moral. Subliniez acest lucru, deoarece știu că mă paște pericolul de a nu fi înțeles de către acei oameni, mult prea numeroși, care nu pot distinge între o propoziție de credință în ceea ce se întâmplă și o pledoarie în favoarea a ceea ce ar trebui să se întâmple. Eu, unul, am sentimentul că o societate umană, bazată rudimentar pe legea egoismului universal și nemilos al genei, ar fi o societate deplorabilă. Din nefericire însă, oricât am deplângere o stare de fapt, ea nu încetează să mai fie adevărată. Această carte își propune, în primul rând, să trezească interesul, dar, dacă veți extrage din ea o morală, citiți-o ca pe un avertisment. Fiți avertizați că, dacă doriți, aşa cum doresc și eu, să edificați o societate în care indivizii să coopereze cu generozitate și fără egoism în vederea unui bine comun, vă puteți aștepta la un ajutor foarte anemic din partea naturii noastre biologice. Să încercăm *a-i învăța* pe oameni generozitatea și altruismul, deoarece, din naștere, suntem egoiști. Să înțelegem ce pun la cale genele noastre egoiste, deoarece am avea atunci măcar șansa de a le dejucă planurile, ceea ce nicio altă specie n-a mai încercat să facă vreodata.

Ca un corolar al acestor observații despre învățare, menționez o eroare – întâmplător, una foarte obișnuită – care constă în a presupune că trăsăturile moștenite genetic sunt, prin definiție, fixe și inalterabile. Genele noastre ne pot îndemna să fim egoiști, dar nu suntem cu necesitate constrânsi să ascultăm de ele toată viața. Se prea poate că altruismul să fie mai greu de deprins decât ar fi fost dacă eram genetic programați să fim altruisti. Printre animale, omul este singurul dominat de cultură, de influențe învățate și transmise din generație în generație. Unii ar spune că factorul cultural este atât de important încât genele, fie ele egoiste sau nu, sunt, în principiu,

irrelevante pentru înțelegerea naturii umane. Alții n-ar fi de acord cu această idee. Totul depinde numai de care parte ne situăm în dispută dintre „natură contra cultură“, ca determinante ale însușirilor omenești. Ajung astfel să precizez ceea ce această carte nu este în al doilea rând: nu este o pledoarie în favoarea uneia sau alteia dintre cele două poziții ale controversei privind natura sau cultura. Firește că am și eu o opinie în această chestiune, însă nu am de gând să o exprim, decât cel mult în măsura în care ea este implicit prezentă în concepția despre cultură pe care o voi prezenta în ultimul capitol. Dacă se dovedește că genele sunt cu totul irelevante în determinarea comportamentului uman, dacă suntem cu adevărat unici printre animale din acest punct de vedere, este încă interesantă cercetarea acelei reguli, față de care noi am devenit, cu atât de puțin timp în urmă, excepția. Iar dacă specia noastră nu este chiar atât de excepțională pe cât ne-ar plăcea nouă s-o credeam, atunci este încă și mai important să studiem acea regulă.

În al treilea rând, această carte nu este o trecere descriptivă în revistă a unor detalii din comportamentul omului sau al oricarei alte specii de animale. Voi folosi detaliile factuale doar ca pe niște exemple ilustrative. Nu voi spune: „Dacă observați comportamentul babuinilor, veți descoperi că este unul egoist; prin urmare, probabil că și comportamentul uman este, de asemenea, la fel de egoist“. Logica argumentului meu, în care vine vorba despre „gangsterul din Chicago“, este cu totul diferită. Iată cum. Oamenii și babuinii au evoluat prin selecție naturală. Dacă observați felul în care funcționează selecția naturală, s-ar părea să rezulte că tot ceea ce a evoluat prin selecție naturală ar trebui să fie o ființă egoistă. Prin urmare, trebuie să ne așteptăm ca, ori de câte ori studiem comportamentul babuinilor, al oamenilor și al celorlalte viețuitoare, să descoperim că el este unul egoist. Dacă descoperim, însă, că

anticipațiile noastre sunt greșite, dacă observăm că, uneori, comportamentul uman este realmente altruist, atunci ne vom confrunta cu o problemă dificilă, care solicită o explicație.

Înainte de a merge mai departe, avem nevoie de o definiție. O entitate, precum un babuin, este considerată a fi altruistă dacă se comportă astfel încât să sporească bunăstarea unei alte entități de același gen, cu prețul propriei sale bunăstări. Comportamentul egoist are exact efectul opus. „Bunăstarea” înseamnă „șanse de supraviețuire”, chiar dacă efectul asupra speranțelor reale de viață sau de moarte este atât de mic încât poate să pară neglijabil. Una dintre consecințele surprinzătoare ale versiunii moderne a teoriei darviniste este aceea că minuscule influențe, aparent triviale, asupra probabilității de supraviețuire pot avea un impact major în procesul de evoluție. Aceasta datorită enormelor perioade de timp disponibile pentru ca astfel de influențe să se facă simțite.

Este important să înțelegem că definițiile date mai sus altruismului și egoismului sunt *comportamentale*, nu subiective. Nu mă preocupă aici psihologia motivației. Nu am de gând să discut dacă persoanele care se comportă altruist o fac, „în realitate”, animate de niște motive secrete sau inconștient egoiste. Poate că sunt, poate că nu sunt și poate că noi n-o vom ști niciodată, însă, în orice caz, această carte nu se ocupă de aşa ceva. Definiția mea se preocupă numai de următorul aspect: dacă *efectul* unui act este diminuarea sau sporirea speranțelor de supraviețuire ale presupusului altruist și, respectiv, a speranțelor de supraviețuire ale presupusului beneficiar.

E foarte complicat să demonstrezi efectele comportamentului asupra speranțelor de supraviețuire pe termen lung. În practică, atunci când aplicăm aceste definiții unor comportamente reale, trebuie să le însoțim cu termenul „aparent”. Un act aparent altruist este unul care, la prima vedere,

îndeplinește să sporească (oricât de puțin) probabilitatea ca altruistul să moară, iar beneficiarul să supraviețuiască. După o verificare mai atentă, rezultă adesea că acte aparent altruiste sunt, în realitate, de un egoism deghizat. Încă o dată, nu susțin că motivele subterane sunt tainic egoiste, ci numai că efectele reale ale acestui asupra speranțelor de supraviețuire sunt opusul a ceea ce am crezut noi la început.

Voi da câteva exemple de comportament aparent egoist și de comportament aparent altruist. Atunci când ne ocupăm de propria noastră specie, ne vine greu să suprimăm obișnuințele subiective de gândire, astfel încât voi alege exemple din viața altor specii. Mai întâi, diferite exemple de comportament egoist al unor animale individuale.

Pescărușii cu cap negru trăiesc în colonii numeroase, făcându-și cuiburile foarte apropiate unele de altele. Abia ieșeți din ou, puii sunt minusculi, neajutorați și ușor de înghițit. E ceea ce foarte obișnuit ca un pescăruș să aștepte până când vecinul lui se întoarce cu spatele ori pleacă la pescuit, pentru a se năpusti asupra unui pui din cuibul acestuia și a-l înghițit. El obține astfel o masă hrănitoare, fără a trebui să se confrunte cu dificultățile prinderii unui pește și, totodată, fără a trebui să-și lase propriul cuib nesupravegheat.

Și mai bine cunoscut este canibalismul macabru al femeilor din specia *Mantis religiosa*. Călugărițele sunt niște insecte carnivore mari. De regulă, mănâncă insecte mai mici, precum muștele, însă atacă aproape tot ceea ce mișcă. Atunci când se împerechează, masculul se cățără grijiliu pe femelă, i se aşază pe spinare și copulează. Dacă își se ivește ocazia, femela îl mănâncă, începând prin a-i reteza capul, fie în timp ce masculul se apropii, fie imediat după ce acesta o încalcă sau după ce partenerii se despart. S-ar părea că ar fi mai chibzuit ca ea să aștepte sfârșitul copulației, însă de-a începe să-și mănânce